

ΣΥΜΒΟΛΑ ΚΑΙ ΣΥΜΒΟΛΙΣΜΟΙ ΣΤΙΣ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΕΣ ΕΝΔΥΜΑΣΙΕΣ

Μανόλης Γ. Βαρβούνης

Επίκουρος Καθηγητής Λαογραφίας

Τμήμα Ιστορίας και Εθνολογίας, Δημοκρίτεο Πανεπιστήμιο Θράκης

Είναι γνωστό ότι τα σύμβολα και οι συμβολισμοί έχουν σπουδαίο ρόλο στην ελληνική παραδοσιακή τέχνη, όπως άλλωστε συμβαίνει με τις παραδοσιακές μορφές έκφρασης όλων σχεδόν των λαών του κόσμου. Όσον αφορά μάλιστα την ελληνική λαογραφία, τα σύμβολα αποτελούν αντικείμενο έρευνας ήδη από τις αρχές της, με χαρακτηριστικότερη ίσως τη σχετική μελέτη του Στήλωνα Κυριακίδη¹. Την ίδια σπουδαιότητα έχουν και τα σύμβολα που κοσμούν την ελληνική παραδοσιακή ενδυμασία, η οποία τα τελευταία χρόνια απασχολεί όλο και πιο συστηματικά τη λαογραφία μας. Έτσι, ενώ ως και τη δεκαετία του '70 το έργο εξωπανεπιστημιακών λαογράφων αναδείκνυε τα σχετικά με τη φορεσιά, σήμερα διαθέτουμε σχετικές μελέτες σημαντικών και αξιόλογων ερευνητών, όπως ο Κ. Τσαγγαράς, η Κων. Μπάδα-Τσούμακου, η Βασιλική Ρόκου, η Μαρίνα Βρέλλη-Ζάχου, η Ιωάννα Παπαντωνίου, η Άννα Γουήλ-Μπαδιεριτάκη κ.ά.², οι οποίες έχουν διαφωτίσει πολλά σχετικά ζητήματα και αποτελούν στέρεη επιστημονική και βιβλιογραφική βάση για όποιον θα ήθελε να προχωρήσει την έρευνα περισσότερο.

Όπως έχει επισημάνει ήδη από το 1972 ο Don Yoder³, η λαϊκή φορεσά κάθε περιοχής αποτελεί ορατό σύμβολο της ταυτότητάς της καινότητάς, αλλά και των ποικιλών σχέσεων και δεσμών των μελών της προς αυτή ή μέσα σ' αυτή. Κατά τον S. Tokarev⁴, τα επιμέρους ενδυματολογικά δεδομένα ενός λαού σχετίζονται με την ιστορική και κοινωνική διάδρομη του και ερμηνεύονται ως αντικατοπτρισμού των σχέσεων που η διαδρομή αυτή αναδικύνει στο πέρασμα του χρόνου. Οι διακοσμήσεις και η γενικότερη μορφή της παραδοσιακής ενδυμασίας, όπως πολὺ χαρακτηριστικά διαπιστώνουν ερευνητές σαν τον Henning Harald Hansen⁵, σχετίζονται τόσο με τις γενικότερες συνθήκες της κοινωνίας που τη δημιουργήσαν και τη χρησιμοποίησαν, όσο και με την πορεία άλλων μορφών τέχνης των λαών αυτών, όπως η

αρχετεκτονική, η ζωγραφική, η γλυπτική κ.λπ. Αρά, η κατανόηση και η ερμηνεία των συμβόλων της παραδοσιακής ενδυμασίας απαιτούν τη συνολική γνώση και έρευνα κάθε λαού ή κάθε πληθυσμιακής μονάδας, και μόνο μέσα στο πλαίσιο αυτού μπορούμε να ερμηνεύσουμε τους συμβολισμούς και τα νοήματα των διακοσμήσεων που χρησιμοποιούνται.

Το δημόσιο είναι βεβαίως πολύ μεγάλο και οπωαδήποτε δεν μπορεί να καλυφθεί στο πλαίσιο ενός σύντομου άρθρου, γι' αυτό και στη συνέχεια θα αναλυθεί μια και μόνο ενδεικτική περιπτώση, αυτή των διακοσμήσεων και των συμβολισμών της ποδάρας στη γυναικεία παραδοσιακή ενδυμασία των Σαρακατσάνων⁶. Η περίπτωση αυτή είναι βεβαίως περιορισμένη, μας δείχνει όμως με σαφήνεια πώς λειτουργούν τα σύμβολα της παραδοσιακής ενδυμασίας και πώς οι

1. Ζαρακατόζοντι ποδάριο συνδυάζεται σπουργί με αστέρια, τα σύμβολα δηλ. του χριστιανισμού και του παναγιού. Λαογραφική Συλλογή του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης.

2. Στη σαρακατόζοντι ποδάριο συνδυάζεται με τη μορφή συνδέσμων ή φραγμάτων κύκλων. Λαογραφική Συλλογή του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης.

συμβολισμοί τους μεταφέρονται μέσα στο χρόνο, τροποποιούνται και μετασχηματίζονται ανάλογα με το κοινωνικό περιβάλλον και την εκάστοτε ιστορική συγκαριά, κρατώντας πάντοτε τη γοητεία και τη δύναμη των πρωταρχικών συνειρμάτων συσχετίσων τους με τη γονιμότητα και τις κρίσιμες ώρες της ζωής ενός παραδοσιακού λαϊκού ανθρώπου.

Οι Σαρακατόναι, πριν εγκατασταθούν μόνιμα, ήταν οργανωμένοι σε ιδιότυπους κοινωνικούς και παραγωγικούς μηχανισμούς, γνωστούς με την ονομασία τοελγκάτα. Κλειστές μονάδες από τη φύση τους, τα τοελγκάτα διατηρούσαν όσες εξωτερικές σχέσεις ήταν απαραίτητες και είχαν ζωτική σημασία. Οι Σαρακατόναι ουνήθως λειτουργούσαν στις παρυφές των οικισμών ή στην περιφέρεια του ζωτικού τους χώρου, ενοικιάζοντας βοσκοτόπια, ενώ η διαφοροποίησή τους από το ντόπιο στοιχείο ήταν έντονη και καθοριστική. Η οικογενειακή τους δομή ανήκε στη διευρυμένη πατροπολευρική οιμάδα και λειτουργούσε ως βασική μονάδα παραγωγής και αναπαραγωγής, με έναν μάλλον κλειστό χαρακτήρα. Διακρίνεται για την έμφαση στης πατροπολευρικές σχέσεις, τον ανδρο-πατροποτικό χαρακτήρα του γάμου, τις διακρίσεις υπέρ των αρσενικών παιδιών και την υπεροχή του άνδρα. Το σύστημα αυτό περιέγραμψε με λεπτομέρειες ο John Campbell⁷ και ο Γ. Καββαδίας⁸, που έδωσαν την εικόνα μιας ισοτιμής αμφιπλευρικής επέκτασης, και καποιες αρρενογονικές προκαταλήψεις, οφειλόμενες μάλλον σε συναισθηματική και ιδεολογική φόρτωση. Στο πλαίσιο αυτού η θέση της γυναίκας προσδιορίζε-

ται με βάση τη συμμετοχή της στην αναπαραγωγή της οικογένειας και της κοινότητας, ώστε η γονιμότητα να είναι η κυριότερη αρετή και ιδιότητά της. Η τελευταία αυτή παραπήρηση θα μας φανεί ιδιαίτερως χρήσιμη κατά την ερμηνεία των συμβόλων και των συμβολισμών της ποδιάς της Σαρακατάσαν.

Μετά την παγίωση των συνόρων στην περιοχή των Βαλκανίων και με την αλλαγή των οικονομικών και ιστορικών συνθηκών στην ευρύτερη περιοχή, οι Σαρακατάναι θα μεταμέψουν τις αποκλειστικά κινητορυφικές απασχολήσεις τους και εγκαταστήσουν μονίμως σε διάφορες ελληνικές περιοχές. Το τοελγκάτο, η αρχέγονη μορφή κοινωνικής και οικονομικής οργάνωσής τους διαλύθηκε, καθώς ήταν εξαρτημένο από το σύστημα του φαγιλιού, η οργανωμένη καλλιέργεια και η μεγάλη έκταση του οποίου επέτρεπε την απομόνωση ορισμένων εδαφικών εκτάσεων για να χρησιμοποιηθούν ως βοσκότοποι των κοπαδιών. Μια σημαντικότατη σύγχρονη έρευνα, που δημοσιεύθηκε από τον Διον. Μαυρόγιαννη⁹, δείχνει την εγκατάσταση και τη θέση των Σαρακατάσαν, μετά τις εξελίξεις αυτές, στην Κεντρική και Ανατολική Μακεδονία και τη Θράκη. Η αλλαγή αυτή των βασικών συνθηκών επέφερε μια σειρά διαφοροποιήσεων στο πνευματικό τους εποικοδόμημα, ανάνεωση στις οποίες μπορεί να αναφερθεί και η βαθμιαία εγκατάλευψη των παραδοσιακών ενδυμασιών. Έτσι, οι ποδάριοι αποτελούν πια μάλλον μουσιακό είδος, οι πληροφορίες όμως για τη σημασία και τους συμβολισμούς τους διασώζονται συχνά στη μνήμη των πληροφορητών.

3. Σαρακατσάνικη ποδιά με κεντρικό θέμα ένα φυτό.
Λαογραφική Συλλογή του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης.

4. Χωρίς κεντρικό θέμα, η ποδιά αυτή δείχνει τη νέα αισθητική όπως η πατρινή στοιχεία στους Σαρακατσάνους.
Λαογραφική Συλλογή του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης.

Η ποδιά, πέρα από τη διακοσμητική και τυπολογική σημασία της, αντιπροσωπεύει ολόκληρη την κομμεθωρία και τη βιοθεωρία της γυναίκας που την κατασκεύαζε και τη φορούσε. Είναι ενδεικτική τόσο για την ιδεολογία και την κοινωνική θέση δύο και για την καθημερινή πρακτική της Σαρακατσάνων, η δε μελέτη της αποκαλύπτει έναν ολόκληρο κόσμο, έναν τρόπο πρόσληψης και οργάνωσης του φυσικού και κοινωνικού περιβάλλοντος. Ιστορώντας στο ύφασμα τον κόσμο, η Σαρακατσάνα τον δεσμεύει, αισθάνεται ότι τον υποτάσσει με σκοπό να αφελθεί από τις μυστικές δυνάμεις του, για να αντιμετωπίσει με αυτές την καθημερινή της ανασφάλεια και τη συλλογική υπαγωγή στους παραγόντες του απρόβλεπτου και του τυχαίου¹⁰.

Η ποδιά κατασκευάζεται από μαλλί αρνιού, το οποίο αρχικά υφίσταται τη γνωστή επεξεργασία. Για τις πρόσθετες κεντητικές εργασίες χρησιμοποιούνται νήματα που έχουν στριφτεί πολλές φορές, ώστε να είναι πιο λεπτά, τα λεγόμενα κατεσλό ή μπιτιμέδια. Τέλος, για τη στέρεωση των νημάτων αυτών πάνω στο ύφασμα που αποτελεί τη βάση της ποδιάς χρησιμοποιείται ένα αρχέγονο είδος βελονάς, η λοξή μισή σταυροβελονά.

Ο διάκοσμος της σαρακατσάνικης ποδιάς περιλαμβάνει μια σειρά από αρχέγονα σύμβολα, ευδιάκριτα και ειωνάγνωστα για τους φορείς του ίδιου πολιτισμικού συντημάτου, που σχετίζονται με τη ζωή, τις συλλογικές μεταφυσικές αλείς και τη γονιμότητα¹¹. Τα σύμβολα της ποδιάς αντιστοιχούν στους μεγάλους σταθμούς στη ζωή της γυναίκας που τη φορεί. Η γέννη-

ση, ο γάμος, η γηλικά και ο θάνατος κεντούνται πάνω στην ποδιά, όπου η Σαρακατσάνα αποτύπωνει, με το δικό της συμβολικό τρόπο, τον κόσμο και τη ζωή.

Ποδιές με ειδική διακόσμηση φοριούνται στις θρησκευτικές γιορτές και κατά την περίοδο μετακίνησης των τσελιγκάτων. Η χρειά, η μοναξιά, η λύπη και η κοινωνική θέση απεικονίζονται και πάλι στις ποδιές από τις οποίες έλειπε ο φλώρος. Με τον τρόπο αυτό τα σύμβολα της ποδιάς καθεύρθιζαν το κοινωνικό γόντρο απόμνων και οικογενειών, αποτύπωντας μια ευδιάκριτη κοινωνική λεπτομεργότητα.

Παλαιότερα, η Ελένη Φιλιππίδη υποστήριξε τη λατρευτική αφετηρία και καταγωγή των συμβολισμών αυτών¹². Κυριαρχεί συχνά στις ποδιές το σύμβολο του σταυρού, σε συνδυασμό με την απεικόνιση του ήλιου και του φεγγαριού, αρχέγονων αντικειμένων λατρείας του ανθρώπου. Είναι απόλυτη η πίστη των Σαρακατσάνων στη δυνατή του σταυρού, τον οποίο χαράζουν με δερματοστείξα ανάμεσα στα φύδια ή στα χέρια, με προφανείς φυλακτικούς σκοπούς. Άλλωστε, το σύμβολο του σταυρού χρησιμοποιείται σε διάφορες παραδοσιακές εκδηλώσεις του ελληνικού λαού, όπως στην αρχιτεκτονική και διακοσμητική, με θρησκευτικούς και μεταφυσικούς πάντοτε συμβολισμούς ή συνειρμούς.

Το φεγγάρι πάλι, που παριστάνεται ολόκληρο και με λαμπερά χρώματα, θεωρείται από τους Σαρακατσάνους γονιμοποιητικό σύμβολο, απαραίτητο για τη μαγική ενίσχυση της γυναικείας γονιμότητας, μέσω της οποίας η κοινότητα αναπαράγεται και διαιωνίζεται. Τα λαμπερά

5. Σαρακατσάνικη ποδίο κοριτσιού, με ενάμιση σταυρό. Λαογραφική Συλλογή του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης.

6. Το σκουρόχρωμο κέντημα πάνω στο μαύρο φόντο υποδηλώνει κακή ψυχολογική κατάσταση ή κακή κοινωνική θέση. Λαογραφική Συλλογή του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης.

και έντονα χρώματα των νημάτων που χρησιμοποιούνται αποτελούν ίσως αποτρεπτικό στοιχείο κακοποιών πνευμάτων, που δεν ωρούνται επιβουλα της ανθρώπινης ζωής και της γυναικείας γονιμικής ευτυχίας. Ειδοκτέρα, τα ασημένχρωμα νήματα ίσως παραπέμπουν στη λαϊκή πιστή στη μαγική-αποτρεπτική δύναμη των μετάλλων, γνωστή από διάφορες εκδηλώσεις της ελληνικής παραδοσιακής ζωής.

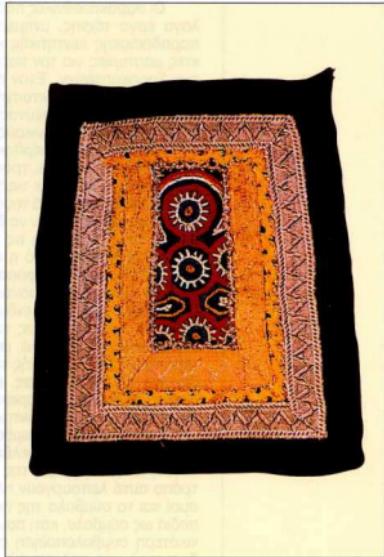
Παρόμοιας παραπήρησεις μπορούν να διατυπωθούν και για το σύμβολο του ήλιου, σα οπίσσες επίσης συχνά αποτυπώνεται στις σαρακατσάνικες ποδιές. Ο ζωαγόνος ήλιας κύκλος αποτελεί αρχέγονο σύμβολο της ζωής και γονιμότητας ήδη από τα προϊστορικά χρόνια, και οι παραστάσεις του είναι παμπολές σε διάφορα έργα τέχνης. Για τους Σαρακατσάνους μάλιστα, με τη νομαδική ζωή, ο ήλιος είχε ζωαρχική σημασία: ζωαγνούσε τη φύση και συνειρμάκα και συνεκδοχικά, έταιρεν και το ρόλο συμβόλου της ανθρώπινης γυναικείας εν προκειμένῳ, γονιμότητας, ώστε να τον κεντούν στις ποδιές της γυναικείας παραδοσιακής ενδυμασίας¹³.

Ως σύμβολο κεντούσαν και το φίδι, κουλουριασμένο στην ποδιά του γάμου ή σε πολλές επάλληλες παρουσίες στην ποδιά της λεχώνας. Είναι γνωστό ότι το ίδιο σύμβολο χάραζαν και στην ασημοσουγιά, ένα απαραιτήτο εξάρτημα της φορεσιάς της Σαρακατσάνας¹⁴. Στη χρήση αυτή ενυπαρχει βεβαίως η διάθεση οικειώσης και ξεουδετέρωσης της απειλής που το φίδι αντιπροσώπευε για τους νομάδες Σαρακατσάνους, αλλά και συμφύρωνται οι αρχαίες ήδη

απόψεις περί του αγαθοποιού οικουμενού όφεως, που με την παρουσία του εξασφαλίζει τη σταθερότητα και την ευτυχία του πιπικού. Αξίζει εδώ να σημειωθεί ότι παραστάσεις φιδών υπάρχουν στις γυναικείες παραδοσιακές φορεσιές και άλλων ελληνικών περιοχών, ίδιως μάλιστα στη φορεσιά της αρραβωνιασμένης, της νύφης και της λεχώνας¹⁵. Φίδια επίσης χαράζονται και στον κρητικό δαχτύλιδο, αλλά και στις παραδοσιακές ενδυμασίες άλλων βαλκανικών λαών, σπώς για παραδείγμα στους zimbae ή zimpijka, τους κεντητούς σερβικούς ποδόγυρους υψηλάτικων πουκάμισων, σύμφωνα με σάσ έχει διαπιστώσει ο Άργ. Krtseva, στη μελέτη της για την παραδοσιακή κεντητική των Σέρβων στην περιοχή των Σκοπίων¹⁶. Δικέφαλα φίδια συναντούμε επίσης σε πόρτες, ενώ οι Σαρακατσάνοι διακοσμούν με φίδια τα κούνιες των παιδιών, τις ρόκες και τις γκλίτσες τους, συνδυάζοντάς τα συχνά με παραπάνω σταυρού ή φεγγαριού, σύμφωνα με ούτα παραπάνω εκτεθήκαν.

Το φίδι έχει λοιπόν γονιμικό και χόνιο χαρακτήρα ήδη από την αρχαιότητα. Οι Σαρακατσάνοι κατασκευάζουν φυλαχτά για τους νιόπατρους από κεράλι οχιάς, ενώ συχνά αντιμετωπίζουν μαγικά την ατεκνία και την ανικανότητα με το τελετουργικό σκότωμα ενός φιδιού¹⁷. Παρόμοια γονιμικά έθιμα με φίδια απαντούν και σε άλλες ελληνικές περιοχές. Ως σύμβολο το φίδι χρησιμοποιείται γενικότερα στη λαϊκή τέχνη, τόσο την ελληνική όσο και των υπόλοιπων βαλκανικών λαών.

Ορισμένες σαρακατσάνικες ποδιές φέρουν έντονο φυτικό διάκοσμο, με δέντρα, κλώνους

και λουλούδια να γεμίζουν την επιφάνειά τους. Πρόκειται κυρίως για τις ποδιές που φορούσαν στης ανοιξιάτικες μετακίνησεις τους, με αφετηρία τη γιορτή του αγίου Γεωργίου. Οι φυτικές αυτές διακοσμήσεις θα μπορούσαν να ερμηνεύονται ως προσπάθεια μαγικής και συμβολικής ενίσχυσης της φύσης την εποχή της αναγούνησης της απ' τον χειμερινό λήθαργο. Συχνά μάλιστα στις ποδιές αυτές απεικονίζεται φυτό ή δέντρο που πλαισιώνεται από φυτώμορφους και σχηματοπισμένους παραστάτες, μια διάταξη με αρχαϊστή ανατολική προέλευση¹⁸. Τα σύμβολα αυτά συνδυάζονται και συμπλέκονται δίνοντας, με τη χρήση και των χρωμάτων, ένα υψηλό αισθητικό αποτέλεσμα, στα οριά πάντοτε της παραδοσιακής αισθητικής, ενώ στις νεότερες χρονολογικά ποδιές ο διακοσμητικός τόνος κυριαρχεί, καθώς φαίνεται να υποχωρεί σταδιακά η αισθητική γλώσσα των συμβολισμών, μπροστά σε μια ολοφάνερη ποικιλοτική διάθεση.

Τα σύμβολα που προσαναφέρθηκαν είχαν το χαρακτήρα κώδικα αναγνώσματος και αναγωρίσιμου από τα υπόλοιπα μέλη της παραδοσιακής κοινότητας. Ανάλογα με τη μορφή, τη διάταξη και τη διαπλοκή των συμβόλων προέκυπταν συμβολισμοί, οι οποίοι μπορούσαν να δώσουν συγκεκριμένες πληροφορίες για τη ζωή και την κοινωνία θέση της γυναίκας που φορούσε την κάθε ποδιά. Επτα, για παράδειγμα, τα κοριτάσια φορούσαν ποδιές με ενώπιον σταυρού, οι αρραβωνιασμένες ποδιές με έναν ολόκληρο σταυρό και έναν δευτέρο που έτεινε να περιληφθεί σε κύκλο, ενώ οι παντρεμένες γυναίκες είχαν από δύο σταυρούς και πάνω στις ποδιές τους. Τα

πρώτα χρόνια του γάμου οι σταυροί στις ποδιές ήταν αυτοτελείς και ανεξάρτητοι, όσο όμως η σχέση του ζευγαριού γινόταν αρμονική στην ποδιά εμφανίζονταν συνεχόμενοι αλυσιδώτοι σταυροί, οι λεγόμενοι κρατεροί σταυροί. Επάλληλοι σταυροί κυριαρχούσαν στις ποδιές που φορούσαν οι Σαρακατασώνες στα πανηγύρια ή στις μεγάλες θρησκευτικές γιορτές, ενώ στο πένθος φορούσαν την ποδιά ανάποδα, με τα ξέφτια προς τα έξω¹⁹.

Στη χρειά, τη λύπη ή τον κατατρεγμό οι ποδιές ήταν μονόχρωμες ή διακοσμημένες με τόσο σκοτεινά χρώματα, που δύσκολα μπορούσαν να διακριθούν. Οι μεστήλικες γυναίκες φορούσαν ποδιές με φυτικά κοινήματα και θαυμάτα ή ουδέτερα χρώματα, τα οποία, όσο περνούσαν τα χρόνια, αποτελούνταν από κλαδιά που έγερναν προς τη γη, δείγμα επερχόμενης πληκτικής και βιολογικής κάμψης. Τέλος, οι ήλικιωμένες Σαρακατασώνες έφεραν μαύρες ποδιές, όπου είχαν κεντητεί με χρωτή ή ασπένεια λεκώστη γεωμετρικά σχέδια, ευθείες, τεθλασμένες ή χιαστί διασταυρωμένες γραμμές, τα οποία απέντεναν μια αρχαιότητα. Οι παραπήρησεις αυτές δείχνουν στα κοντά στη ρητορική των συμβόλων και των συμβολισμών υπάρχει και η ρητορική των χρωμάτων στην ελληνική παραδοσιακή ενδυμασία²⁰, καθώς το πέρασμα της ηλικίας σπιλαδεύεται από μετάβαση σε πιο ουδέτερα χρώματα, σε σύγκριση με τα ρωπόρα κόκκινα, κίτρινα και πράσινα των ποδιών για τις νέες γυναίκες, ενώ η κακή ψυχολογική και κοινωνική κατάσταση δηλώνεται με μαύρα ή γενικά σκούρα και μουντά χρώματα.

7. Σαρακατασώνικη ποδιά με επίδραση ξένης αισθητικής. Λαογραφική Συλλογή του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης.

8. Σαρακατασώνικη καθημερινή ποδιά που χρεκτηρίζεται από την άλειψη ή τον περιορισμό του κεντρικού διακοσμητικού θέματος και τις επάλληλες τονίσεις. Λαογραφική Συλλογή του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης.

Οι σαρακατσάνικες ποδιές αποτελούν αξέιδια γόνων έτεντής, μηνυμένη τις νεαροληπτικής παραδοσιακής κεντητικής και μαζί εξιστόρεστες μαρτυρίες για τον παραδοσιακό πολιτισμό των Σαρακατσάνων. Εναν πολιτισμό που σήμερα έχει παντελώς μετασχηματιστεί, αποτελώντας αντικείμενο ερευνών για λαογράφους, εθνολόγους, και κοινωνικούς ανθρωπολόγους.

Όπως ήδη αναφέρθηκε, οι Σαρακατσάνοι στήμερα έχουν όλαξέ τρόπο ζωής και φυσικά έχουν εγκαταλείψει και τις παραδοσιακές ενδυμασίες τους. Μέσα από τους κάθε λογικούς υπολογισμούς τους προσπαθούν να διατηρήσουν τη συλλογική τους μνήμη και τις παραδοσιακές τους οξείες. Το παλιό από τη ένδυμασία, ως στοιχείο εκδήλωσης και έφερμοτης ταύτιστης, ταΐζει έναν εξαιρετικά σημαντικό ρόλο. Έτσι η ποδιά, σεχόν μέρος της ένδυμασίας αυτής, προβλέπεται κατά κόρων ως το αντιπροσωπευτικό σημαντικότερο σύμβολο, ως η χρονικοπιστική τέρψη έκφραση της λαϊκής τους τέχνης. Σε αναβίωσης εβδίων, εκθέσεις, εκδόσεις και εργαστηριακές εκδηλώσεις οι Σαρακατσάνοι δίνουν στην ένδυμασία, και πρωτεύοντας στην ποδιά, την αιγλή ενός θαυματικού συμβόλου, που ανάγεται στο κοινό νομαδικό παρελθόν και ξυπνά τη συλλογική ιστορική μνήμη της κοινόπτατης. Με το τρόπο αυτό λειτουργούν πλέον όχι οι συμβολισμοί και τα σύμβολα της ποδιάς, αλλά η ίδια η ποδιά ως σύμβολο, κάτιο που συμφωνεί με τη γενικότερη συμβολοποίηση στοιχείων των παραδοσιακών μας πολιτισμών στα συγχρόνα μας, αστικά κατά κύριο λόγο, περιβιβλόντα, μια πραγματικότητα η μελέτη της οποίας βρίσκεται έξω από τα όρια αυτού εδώ του κειμένου.

Ό.ιι παρατηρήθηκε για τις σαρακατσάνικες ποδιές ήα μπορούσε, προμηνύων των αναλογών, να διαπιστωθεί και για άλλα τυμάτα παραδοσιακών ενδιμασιών η ενδιμασιολογικά σύνοντα άλλων ελληνικών περιοχών. Παντού η παρουσία των συμβόλων και των συμβολισμών είναι καθοριστική, και η διεργάνηση της είναι αναγκαία για το μελετητή που θα θελήσει να απομακρυνθεί από την απλή περιγραφή, ερμηνεύοντας τα δεδουλεύματα της ελληνικής παραδοσιακής φορεσιάς. Σύμβολα αρχαία και παναγρέωντα, συνδεδεμένα με τους προαιώνιους και πρωταρχικούς ανθρώπινους στόχους της ευγονίας και της ευαρπτίας, αποτυπώνονται με διακομητικές συχνά διαθέσεις πάνω στα επιμέρους τυμάτα των ελληνικών παραδοσιακών ενδιμασιών. Σύμβολα που προστάτευαν μαγικά την ζωή μάση και εξέφραζαν τα ιδανικά και τις επιδιώκεις άλληληρης της κοινότητας, σύμβολα που χρεάζονται σήμερα αποκρυπτογράφηση, όπως άλλωστε συμβαίνει γενικότερα με τους κώδικες της ελληνικής λαϊκής τέχνης. Είναι, φυσικά, η διαδικασία αυτή που κάνει τη μελέτη των παραδοσιακών τεχνών τόσο γοητευτική υπόθεση, και το έργο του λαογράφου που ασχολείται με αυτές τόσο συναρπαστικό. Μέσα από τα σύμβολα και τους συμβολισμούς αυτούς προβάλλει απόφιο ένα σημαντικό κομμάτι της ιδεολογίας και των αντιλήψεων του λαού, σύμφωνο με τον παραδοσιακό συνειρμότικό τρόπο σκέψης, χαρένο ίσως και ξεχασμένο πια, πάντοτε ομώνυμο επίκαιρο στην παναγρέωντη ψυχολογία μεσοπόρτια του.

Σημειώσεις

1. Στ. Κυριακίδης, «Τα σύμβολα στην ελληνική λαογραφία», *Αστραπή* 13 (1988-1989), σ. 503-546.

2. Μαρία Βαζίλη-Ζωρά, «Ενδυματολογία: Διδακτούλια και πέρασμα από την Πανεπιστομιακή Ιανουάρινη», *Διάρροια* 245 (5.9.1990), σ. 58-59, με αναλυτική αναφορά στη σχετικές μελέτες των επιπλέοντων πραγμάτων που προσαρθρώνονται.

3. Don Yoder, *Folk Costumes*, Στις βιβλίο του Richard M. Dorson, *Folklife and Folklife: An Introduction*, Chicago/London 1972, σ. 294.

4. S. Tokarev, «Methods of Ethnographic Research into Material Culture», στ. Y. Brobly (μετ.), *Soviet Ethnology and Anthropology Today*, Mouton, Στολιν, *Anthropology up to...*, Paris 1974, σ. 103-112.**

5. Henry Harald Hansen, *Histoire du costume dans l'art grec* από τα Σαντέ Τζακομίλε Παστορί, σε υπόθεση της Ebba Suermondt, Morgenland und Kultur des Antiken Griechenland, Βερολίνο 1968, σ. 52.

6. Βι. Εβανδρίδη Αγγελος Χατζηδήλης, *Η ελληνική λαϊκή φορεσιά Οι φορεσιές με την οργάνωση*, Αθήνα 1978, σ. 334 Ιωάννη Παπατούντη, *Ελληνικές τοπικές ενδυμασίες*, Ναύπλιο 1996, σ. 62-65.

7. J. Campbell, *Honour, Family and Patronage*, Oxford University Press, 1964, σ. 59-69 Βασίλης Ντατόκος, *Παραδοσιακές κοινωνικές δομές*, Αθήνα 1981, σ. 52.

8. G.B. Kavadas, *Pasteurs Nomades Méditerranéens. Les Saracènes de Grèce*, Paris 1965 (και ελληνική μετάφραση, Αθήνα 1970) στο ίδιο, *Structures Familiales chez les Saracéniques de Grèce*, Congrès International des Sciences Ethnologiques et Ethnobiologiques 2, 1, Paris 1970, σ. 156-169.

9. Διον. Μαρανόνης, Οι Σαρακανοί της Θράκης, της Κερτητρίκης και Ανατολικής Μακεδονίας, Οπτική κοινωνιολογική εργασία από Έρω η Ξεσταλούκη, Αθήνα Ιανουάριο 1998.

10. Δημοκρίτεο Πανεπιστήμιο Θράκης, Ποδές της συλλογής του Δημοκρίτεο Πανεπιστήμου Θράκης (κείμενα: Μ.Γ. Βαρβύνης), Κομοτηνή 1989, σ. 9-27.

11. Ελένη Φιλιππή, Η σαρακανόνικη ποδά της Θράκης, Αθήνα 1994, σ. 10-11.

12. Ελένη Φιλιππή, «Η λατρευτική αφετηρία της Βρακώτηκης σαρακανόνικης ποδάς», *Πρακτικά Σ' Διημήτριου Λαζαρόφρεως του Βορειοελλαδικού Χώρου*, Θεσσαλονίκη 1975, σ. 266 κ.ε.

13. N.G. Πολίτης, *Λαζαρογράφικα Σύμμετυκα* 2, Αθήνα 21975, σ. 154-177.

14. K. Korpel, «Οι «μηνιαίοι» της σαρακανόνικης απομονωσίας», Σαρακανοί, ένας ελληνικός νομαδικός κτηνοτροφικός πληθυσμός, Πρακτικά Συνέδριου, Αθήνα 1985, σ. 182.

15. K. Korpel, Νοελλινοίς κεφαλοδρόμοι, Αθήνα 1978, σ. 101.

16. Ang. Krtseva, *La broderie nationale macédonienne*, Scopri 1975, εικ. 15, 19, 21.

17. Γ.ά. Μέγας, «Τηγμάτια ελληνικής λαογραφίας», *Επετρίπολις Λαζαρογράφων Αρχείου 3-4 (1941-42)*, σ. 83.

18. K. Korpel, «Φωλιές δένρων και κίωνων», *Πρακτικά Γ' Συμπούλου Λαζαρογράφων του Βορειοελλαδικού Χώρου*, Θεσσαλονίκη 1979, σ. 335-347.

19. Ποδές της συλλογής του Δημοκρίτεο Πανεπιστήμου Ορεστίδη, σ. 1, σ. 25-27.

20. ΒΑ. Η σχετική παραπτήσεις των Γ. Γκιζέλη, Η ριτορική του άνδρανος, Αθήνα 1974, και Β. Παναγιωτόπουλος, Η χράση στα ποδάρισμα πολιτών, Αθήνα 1979, με βιβλιογραφία και παραδοσία, Πόρι, και Κ. Σπετσαντάνη, Μ. Κάτσιτση, «Η έρευνα για τη νεοελληνική φορεσιά από τα 150 το 19ο αιώνα» (μετάφραση επικοινωνίας), *Εθνογραφικά 4* (1983-85), σ. 45-50, με εισόδους και περιεκτικές παραπτήσεις.

Symbols and Symbolisms of the Greek Traditional Costumes

M.G. Varvounis

The article examines the large issue of symbols and symbolisms in folk art, with special reference to the traditional costume. The case of the apron from the female costume of the Sarakatsani of Greece has been chosen as a representative example. Thus, the symbols decorating this apron – crosses, snakes, the sun, the moon, flora motives – and their symbolism are examined, and general conclusions are drawn regarding the role of symbols in the embellishment of the Greek traditional costume and in the culture of Greeks in general. The case of the aforementioned apron can then serve as a model for similar approaches to the symbolic dimension of the decorative repertoire that adorns the traditional Greek costume, and as such it is treated here.